

ПРАВА АКЦІОНЕРІВ В УКРАЇНІ: ДЕЯКІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ТА КОРПОРАТИВНІ ВІДНОСИНИ

Щока С.В.,
*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри теорії та історії держави і права
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Щока С.В. Права акціонерів в Україні: деякі механізми захисту та корпоративні відносини.

Ця стаття детально аналізує становлення та захист прав акціонерів в Україні, що є важливою складовою корпоративного управління та розвитку країни. Захист прав акціонерів забезпечує стабільність фінансових ринків і сприяє залученню інвестицій. Правовий статус акціонерів, їхні права й обов'язки відіграють ключову роль у функціонуванні акціонерних товариств.

Основним шляхом набуття статусу акціонера є купівля акцій на фондовому ринку, а також передача акцій через спадкування або дарування. Закон України «Про акціонерні товариства» регулює ці процеси, встановлюючи права акціонерів на участь у загальних зборах, отримання дивідендів і доступ до інформації про діяльність товариства. Однією з важливих функцій закону є забезпечення акціонерів можливістю захищати свої права у разі їхнього порушення.

Механізми захисту прав акціонерів включають судове звернення та подачу скарг до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (далі – НКЦПФР). Цей державний орган контролює діяльність акціонерних товариств, забезпечуючи виконання законодавчих вимог щодо випуску та обігу цінних паперів. НКЦПФР також має повноваження накладати санкції на товариства, які порушують права акціонерів.

Прозорість і відкритість діяльності акціонерних товариств є важливими аспектами захисту прав акціонерів. Товариства зобов'язані надавати інформацію про свою фінансову діяльність і управлінські рішення, але на практиці це не завжди виконується належним чином. У таких випадках НКЦПФР може застосовувати штрафні санкції та вимагати виправлення порушень.

В Україні акціонерні відносини та корпоративне управління зазнають суттєвих трансформацій під впливом глобалізації, постійного оновлення законодавства та зростання фондового ринку. Ці зміни створюють нові можливості для розвитку бізнесу, але також ставлять перед акціонерами і компаніями нові виклики. Захист прав акціонерів виступає як один із наріжних каменів забезпечення стабільності економіки та формування привабливого інвестиційного середовища. Ефективна система корпоративного управління, яка гарантує справедливий захист інтересів акціонерів, є необхідною умовою для підвищення довіри до українського ринку та залучення міжнародних інвесторів.

Міжнародна практика відіграє важливу роль у впровадженні стандартів корпоративного управління в Україні. Принципи, розроблені міжнародними організаціями, спрямовані на забезпечення справедливого ставлення до акціонерів, підвищення прозорості та відповідальності органів управління. Це сприяє захисту прав акціонерів, покращенню інвестиційного клімату та розвитку корпоративної української культури.

Ключові слова: акціонер, акціонерне товариство, захист прав акціонерів, корпоративні спори, фондовий ринок.

Shchoka S.V. Shareholder rights in Ukraine: some protection mechanisms and corporate relations.

This article provides a detailed analysis of the establishment and protection of shareholders' rights in Ukraine, which is an important component of corporate governance and the country's development. The protection of shareholders' rights ensures the stability of financial markets and contributes to attracting

investments. The legal status of shareholders, their rights, and obligations play a crucial role in the functioning of joint-stock companies.

The primary way to acquire shareholder status is by purchasing shares on the stock market, as well as through the transfer of shares via inheritance or gifting. The Law of Ukraine «On Joint-Stock Companies» regulates these processes, establishing shareholders' rights to participate in general meetings, receive dividends, and access information about the company's activities. One of the important functions of the law is to provide shareholders with the opportunity to protect their rights in the event of violations.

The mechanisms for protecting shareholders' rights include legal recourse and filing complaints with the National Commission on Securities and Stock Market (hereinafter – NCSSM). This government body oversees the activities of joint-stock companies, ensuring compliance with legal requirements regarding the issuance and circulation of securities. The NCSSM also has the authority to impose sanctions on companies that violate shareholders' rights.

Transparency and openness in the activities of joint-stock companies are crucial aspects of shareholder protection. Companies are required to provide information about their financial activities and management decisions, but in practice, this is not always done properly. In such cases, the NCSSM may impose fines and demand that violations be corrected.

In Ukraine, shareholder relations and corporate governance are undergoing significant transformations under the influence of globalization, continuous legislative updates, and the growth of the stock market. These changes create new opportunities for business development but also present new challenges for shareholders and companies. The protection of shareholders' rights is one of the cornerstones of ensuring economic stability and forming an attractive investment environment. An effective system of corporate governance that guarantees fair protection of shareholders' interests is a necessary condition for increasing trust in the Ukrainian market and attracting international investors.

International practice plays an important role in the implementation of corporate governance standards in Ukraine. The principles developed by international organizations are aimed at ensuring fair treatment of shareholders, increasing transparency, and enhancing the accountability of management bodies. This contributes to the protection of shareholders' rights, improves the investment climate, and fosters the development of corporate culture in Ukraine.

Key words: shareholder, joint-stock company, protection of shareholders' rights, corporate disputes, stock market.

Актуальність теми. В Україні акціонерні відносини та корпоративне управління зазнають суттєвих трансформацій під впливом глобалізації, постійного оновлення законодавства та зростання фондового ринку. Ці зміни створюють нові можливості для розвитку бізнесу, але також ставлять перед акціонерами і компаніями нові виклики. Захист прав акціонерів виступає як один із наріжних каменів забезпечення стабільності економіки та формування привабливого інвестиційного середовища. Ефективна система корпоративного управління, яка гарантує справедливий захист інтересів акціонерів, є необхідною умовою для підвищення довіри до українського ринку та залучення міжнародних інвесторів.

Аналіз наукових публікацій з цієї теми. Досліджувана проблема отримала значну увагу в наукових колах. Зокрема, її розглядали такі дослідники, як В.С. Щербина, О.М. Вінник, А.В. Попова, О.В. Паплик, І.В. Спасибі-Фатєєва тощо. Варто відзначити, що рішення цієї проблематики також знаходять відображення в ряді нормативно-правових актів України, включаючи Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, а також Закон України «Про акціонерні товариства» та інших.

Метою статті є комплексний аналіз основних проблем та викликів, з якими стикаються акціонери в Україні, а також вивчення дієвих механізмів захисту їх прав і контролю за дотриманням законодавства у цій сфері. Основне **завдання**, яке ставить перед собою автор, полягає у детальному дослідженні шляхів набуття статусу акціонера, а також у аналізі діяльності НКЦПФР, яка виступає головним регулятором в галузі акціонерних відносин. У статті також розглядаються ключові проблеми, з якими стикаються акціонери під час захисту своїх прав, включаючи питання прозорості, корпоративного управління та правового забезпечення, що дозволяє не лише описати поточний стан захисту прав акціонерів, але й запропонувати шляхи вдосконалення регуляторної політики та підвищення ефективності діяльності Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку.

Виклад основного матеріалу. У наукових дослідженнях права акціонерів зазвичай поділяють на майнові та немайнові. Майнові права відносяться до фінансових інтересів акціонерів, таких як отримання дивідендів, тоді як немайнові права стосуються участі в управлінні компанією, включаючи право голосу на загальних зборах і доступ до інформації [1]. Ця класифікація широко використовується у правовій літературі, оскільки кожен вид прав безпосередньо впливає на можливість акціонерів впливати на важливі процеси компанії. Особливо це стосується загальних зборів акціонерів, де майнові права реалізуються через отримання дивідендів, а немайнові – через участь у прийнятті ключових рішень.

Загальні збори акціонерів є важливим інструментом для стратегічного розвитку товариства, адже саме на них приймаються рішення щодо виплат дивідендів та інших фінансових питань [2]. Проте для забезпечення стабільності компанії існують законодавчі обмеження на виплату дивідендів. Зокрема, дивіденди не можуть бути виплачені, якщо звіт про емісію акцій не зареєстровано належним чином або якщо власний капітал товариства стане меншим за встановлений мінімум. Ці обмеження спрямовані на забезпечення фінансової стійкості товариства та захист інтересів акціонерів і кредиторів.

У сучасних умовах розвитку корпоративних відносин в Україні правове регулювання захисту прав акціонерів є однією з найважливіших складових функціонування ефективної економіки. Відсутність надійних механізмів захисту інтересів акціонерів може призвести до зниження інвестиційної привабливості компаній, зростання рівня корпоративних конфліктів та нестабільності фондового ринку. Важливим є те, що Закон України «Про акціонерні товариства» зазнає періодичних змін з метою адаптації до нових умов ринку, гармонізації з міжнародними стандартами та усунення прогалин, що існували у попередніх редакціях.

Однією з ключових змін останніх років стало запровадження механізмів захисту прав міноритарних акціонерів, таких як право примусового викупу акцій та право на продаж акцій за запитом міноритарія. Ці механізми дають можливість акціонерам захистити свої фінансові інтереси у разі консолідації власності мажоритарієм, уникнути несприятливих умов управління та знизити ризики втрати інвестицій. Водночас, як показує практика, ці механізми ще потребують подальшого вдосконалення, оскільки часто виникають труднощі у їхньому застосуванні через відсутність чітких процедур та юридичної визначеності.

У процесі управління акціонерними товариствами існують законодавчі обмеження, які спрямовані на захист інтересів акціонерів, кредиторів та інших зацікавлених сторін. Важливим аспектом розвитку законодавства у сфері захисту прав акціонерів є впровадження міжнародних стандартів корпоративного управління. У країнах Європейського Союзу, Сполучених Штатах Америки та Японії існують жорсткі правила регулювання діяльності акціонерних товариств, що забезпечують надійний захист інтересів акціонерів. Зокрема, міжнародні стандарти визначають чіткі правила розкриття інформації, прозорість управлінських рішень, а також ефективні механізми запобігання конфліктам інтересів. Держави-члени Європейського Союзу активно використовують рекомендації Організації економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР), які встановлюють базові принципи захисту прав акціонерів, зокрема:

1. Справедливе ставлення до акціонерів незалежно від їхніх часток у статутному капіталі товариства;
2. Забезпечення ефективної участі акціонерів у прийнятті рішень;
3. Захист міноритарних акціонерів від можливих зловживань з боку мажоритаріїв;
4. Створення умов для прозорості корпоративної діяльності [3].

У цьому контексті важливою є роль України у процесі імплементації цих стандартів, адже адаптація до європейських та світових практик сприятиме підвищенню довіри до українського ринку цінних паперів та формуванню позитивного іміджу держави як надійного економічного партнера.

Так, акціонерне товариство не має права ухвалювати рішення про виплату дивідендів, якщо звіт про результати емісії акцій не був належним чином зареєстрований відповідно до вимог законодавства, якщо власний капітал компанії опускається нижче розміру статутного капіталу, резервних фондів або зменшується через виплату дивідендів, враховуючи різницю між ліквідаційною та номінальною вартістю привілейованих акцій. Окрім того, виплата дивідендів забороняється, якщо активів компанії недостатньо для покриття вимог кредиторів за простроченими зобов'язаннями, або якщо після виплати дивідендів активи можуть виявитися недостатніми для виконання цих зобов'язань.

Також товариство не має права здійснювати виплату дивідендів за простими акціями, якщо у нього є невиконані зобов'язання щодо викупу акцій або дивіденди за привілейованими акціями не були виплачені в повному обсязі. Ці законодавчі обмеження покликані забезпечити стабільність товариства, а також надати акціонерам і кредиторам гарантії, що виплата дивідендів здійснюється лише за умови дотримання всіх фінансових і правових зобов'язань.

Існує кілька способів стати акціонером акціонерного товариства. Один із них – це бути засновником товариства, що дає можливість брати безпосередню участь у його діяльності та управлінні. Так, відповідно до ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства» зазначено, що одна особа може заснувати акціонерне товариство самостійно, придбавши всі його акції [4]. Інформація про такий акт створення підлягає обов'язковій реєстрації та публікації в порядку, встановленому законодавством. Додатково, ст. 30 Закону України «Про господарські товариства» передбачає, що засновники мають володіти акціями, які у сумі становлять не менше 25% статутного капіталу товариства, протягом щонайменше двох років [5]. Ця норма введена для того, щоб гарантувати стабільність функціонування товариства та підвищити відповідальність його засновників.

Акціонерні товариства зазвичай формуються групою осіб, які вкладають фінансові або інші ресурси для створення статутного капіталу, основна функція якого полягає в захисті інтересів кредиторів і демонстрації фінансової стабільності компанії. Засновники товариства отримують свої права та обов'язки на підставі величини вкладеного капіталу та кількості акцій, якими вони володіють. Важливим зобов'язанням акціонерного товариства є інформування акціонерів про фінансовий стан компанії та забезпечення своєчасної виплати дивідендів відповідно до чинного законодавства і положень статуту.

При цьому, розуміння способів, за допомогою яких особа може стати акціонером, є вирішальним для захисту їхніх прав. Кожен спосіб набуття статусу акціонера має свої юридичні особливості, що можуть впливати на відповідні механізми захисту прав. Наприклад, права засновників товариства можуть бути захищені по-іншому, ніж права міноритарних акціонерів, що іноді може спричиняти конфлікти. Окрім того, судова практика демонструє численні випадки, коли договори купівлі-продажу акцій визнавалися недійсними, внаслідок чого особи втрачали статус акціонерів. Тому важливо ретельно перевіряти законність таких угод і звертати увагу на їхню відповідність чинному законодавству, щоб уникнути втрати прав.

Акціонери класифікуються як міноритарні або мажоритарні залежно від кількості акцій, якими вони володіють. Міноритарні акціонери мають невеликі пакети акцій, тоді як мажоритарні контролюють значну частку компанії. При розподілі акціонерів на ці категорії особливу увагу приділяють захисту прав міноритаріїв, оскільки вони частіше зазнають утисків. Останнім часом стало очевидним, що система захисту інтересів як держави в ролі акціонера, так і окремих інвесторів у корпоративних конфліктах є недостатньо ефективною. Незважаючи на певні покращення в корпоративному законодавстві України, питання вдосконалення системи управління залишаються актуальними [6, с. 94]. Окрім цього, міноритарні акціонери часто стикаються з різними труднощами, зокрема з обмеженням їхніх прав у процесі прийняття важливих рішень, затримкою або відсутністю виплати дивідендів, а також обмеженим доступом до інформації щодо діяльності компанії. Ці проблеми свідчать про необхідність подальшого розвитку механізмів захисту прав міноритарних акціонерів, щоб забезпечити їхню участь у корпоративному управлінні на належному рівні [7, с. 20].

В умовах сучасної економіки України значущість регулюючих органів у сфері цінних паперів постійно зростає. Основним регулятором у цій сфері виступає НКЦПФР, яка здійснює нагляд за рухом цінних паперів на фондовому ринку. Її ключовою функцією є забезпечення дотримання законодавчих норм, а також контроль за випуском і обігом акцій. Окрім цього, акціонерні товариства зобов'язані регулярно надавати звітність, що дозволяє державним органам моніторити їхню діяльність, включаючи створення та ліквідацію компаній.

Захист прав акціонерів здійснюється через різноманітні механізми. Внутрішні документи акціонерних товариств містять основні правила щодо врегулювання конфліктів, хоча мажоритарні акціонери часто впливають на ці процеси. Окрім внутрішніх засобів захисту, акціонери мають можливість звертатися до НКЦПФР або до суду з метою вирішення корпоративних спорів та захисту своїх інтересів, оскільки Комісія відіграє ключову роль у забезпеченні захисту прав акціонерів в Україні. Вона здійснює нагляд за виконанням акціонерними товариствами вимог законодавства у сфері цінних паперів та корпоративного управління. Одним із важливих аспектів

діяльності НКЦПФР є контроль за своєчасним розкриттям інформації компаніями, моніторинг їхньої діяльності та вжиття заходів у разі порушення прав акціонерів.

Протягом останніх років НКЦПФР розробила низку регуляторних актів, які спрямовані на підвищення прозорості корпоративної діяльності, встановлення жорсткіших вимог до звітності та посилення контролю за діяльністю акціонерних товариств. Проте для ефективного функціонування цих механізмів необхідно вдосконалити регуляторну політику та забезпечити більш активну взаємодію між НКЦПФР, судовими органами та акціонерами [8].

Висновки. В умовах постійних змін в економічній та правовій сферах України розвиток ефективною системи корпоративного управління є однією з першочергових задач. Підвищення рівня захисту прав акціонерів, вдосконалення механізмів вирішення корпоративних спорів, впровадження міжнародних стандартів управління та створення умов для справедливої участі акціонерів у прийнятті рішень є ключовими факторами для формування стабільного ринку цінних паперів та підвищення довіри інвесторів.

Таким чином, захист прав акціонерів є складним і багатограним процесом, який вимагає системного підходу з урахуванням як національних, так і міжнародних стандартів корпоративного управління. Впровадження ефективних механізмів правового регулювання, що враховують інтереси як мажоритарних, так і міноритарних акціонерів, сприятиме створенню прозорого та стабільного середовища для розвитку акціонерних товариств. Це дозволить не лише знизити ризики виникнення корпоративних конфліктів, але й забезпечити захист прав усіх учасників фондового ринку. У результаті, посилення правового регулювання корпоративного управління стане важливим чинником економічного зростання та сприятиме інтеграції України у світове економічне співтовариство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вінник О.М., Щербина В.С. Акціонерне право: навчальний посібник. Київ: Атіка, 2000. 544 с.
2. Народний правовий портал «Юрисконсульт». URL: <https://legalexpert.in.ua/komkodeks/gk/79-gk/519-158.html>.
3. OECD Principles of Corporate Governance. URL: <https://www.oecd.org/corporate/principles-corporate-governance.htm>.
4. Про акціонерні товариства: Закон України від 27.07.2022 № 2465-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#Text>.
5. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.1991 № 1576-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text>.
6. Попова А.В. Проблемні аспекти правового регулювання участі міноритарних та мажоритарних акціонерів в управлінні акціонерним товариством. *Управління розвитком*. 2013. № 16 (156). С. 94–96.
7. Спасибі-Фатєєва І.В. Акціонерні товариства: корпоративні правовідносини. Харків: Право, 1998. 256 с.
8. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР). Регуляторні документи НКЦПФР. URL: <https://www.nssmc.gov.ua>.